

תוכנית לימוד לסמיכה לרבנות ללא היתר הוראה

"מורנו" להחזיר עטרה ליושנה

סמיכה לרבנות ללא היתר הוראה

מכון גבוה
ללימודי היהדות
ירושלים

דיני התפילה בציבור (יחידה 1)

חובת התפילה בציבור

יחידה מספר 10

יחידה זו פותחת את דיני התפילה בציבור. ביחידה זו נעסוק ברמת חובת התפילה בציבור, וביחידה הבאה נגדיר מהי תפילה בציבור, ומהו "ציבור".

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ז עמוד ב

אמר ליה רבי יצחק לרב נחמן: מאי טעמא לא אתי מר לבי כנישתא לצלויי? אמר ליה: לא יכילנא. אמר ליה: לכנפי למר עשרה וליצלי. אמר ליה: טריחא לי מלתא. - ולימא ליה מר לשלוחא דצבורא, בעידנא דמצלי צבורא ליתי ולודעיה למר. - אמר ליה: מאי כולי האי? אמר ליה: דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי, מאי דכתיב ואני תפילתי לך ה' עת רצון - אימתי עת רצון - בשעה שהצבור מתפללין. רבי יוסי ברבי חנינא אמר, מהכא: כה אמר ה' בעת רצון עניתך. רבי אחא ברבי חנינא אמר, מהכא: הן אל כביר ולא ימאס, וכתיב: פדה בשלום נפשי מקרב - לי כי ברבים היו עמדי. תניא נמי הכי, רבי נתן אומר: מנין שאין הקדוש ברוך הוא מואס בתפלתן של רבים, שנאמר: הן אל כביר ולא ימאס, וכתיב: פדה בשלום נפשי מקרב - לי וגו'. אמר הקדוש ברוך הוא כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים ומתפלל עם הצבור - מעלה אני עליו כאילו פדאני, לי ולבני, מבין אומות העולם

רש"י מסכת ברכות דף ז עמוד ב

לא יכילנא - תש כחי.
עת רצון - אלמא: יש שעה שהיא של רצון.
כביר לא ימאס - תפלת הרבים לא ימאס.
מקרב לי - ממלחמות הבאות עלי.
כי ברבים היו עמדי - שהתפללו עמי.
פדה בשלום - זה שעסק בדברי שלום, דהיינו תורה, דכתיב וכל נתיבותיה שלום (משלי ג') וכן גמילות חסדים נמי שלום הוא, שמתוך שגומל חסד בגופו לחבירו הוא מכיר שהוא אוהבו, ובא לידי אחוה ושלום.

משאלותיו של רבי יצחק עולה מדרג עדיפויות:

- א. תפילה בבית הכנסת (עם הציבור). על כך אומר רב נחמן שהוא לא היה יכול להגיע.
- ב. תפילה במניין מחוץ לבית הכנסת. על כך אומר רב נחמן שהיה קשה לו לטרוח.
- ג. תפילה במקביל לציבור (בזמן שהציבור מתפלל). מלשון הגמרא משמע שרב נחמן לא היה מודע לאפשרות הזו.

ביחידה זו נבחן את מעלת התפילה בבית הכנסת, מעלת התפילה עם הציבור ובמקביל אליה, וכן את דברי רב נחמן - איזו רמת טרחה (וחוסר יכולת) פוטרת מתפילה עם הציבור?

מעלת המתפלל עם הציבור ובבית הכנסת

תלמוד בבלי מסכת יבמות דף מט עמוד ב

משה רבך אמר: מי כה' אלהינו בכל קראנו אליו, ואת אמרת: דרשו ה' בהמצאו! ... - הא ביחיד, הא בצבור. ויחיד אימתי? אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוא: אלו עשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים

עולה מן הדברים שהקב"ה נגיש לתפילת היחיד רק בזמנים מיוחדים. הציבור, לעומת זאת, נענה "בכל קראנו אליו".

המהרש"א מבאר שהפסוק "בכל קראנו" (כאשר אנו קוראים יחד) הוא המקור לכך שתפילת הציבור מתקבלת. חידושו של הרב יצחק בפסוקים שהובאו לעיל הוא שניתן לצרף את תפילת היחיד על ידי תפילה בזמן שהציבור מתפללים. כיצד זה מדוקדק מן הפסוקים מפורט בהרחבות.

❖ **הרחבות – במה שונה הפסוק "בכל קראנו אליו" מהפסוקים שהביא רבי יצחק?**

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ו עמוד א

תניא, אבא בנימין אומר: אין תפלה של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת, שנאמר: לשמוע אל הרנה ואל התפלה, במקום רנה שם תהא תפלה. אמר רבין בר רב אדא אמר רבי יצחק: מנין שהקדוש ברוך הוא מצוי בבית הכנסת שנאמר: אלהים נצב בעדת אל; ומנין לעשרה שמתפללין ששכינה עמם - שנאמר: אלהים נצב בעדת אל

רש"י מסכת ברכות דף ו עמוד א

במקום רנה - בבית הכנסת, ששם אומרים הצבור שירות ותשבחות בנעימת קול ערב. בעדת אל - בבית מועד שלו.

הגמרא מדלגת כאן בין שני ערכים – ערך התפילה בבית הכנסת, וערך התפילה עם הציבור. הפסוק הראשון לקוח מתוך תפילת שלמה המלך בחנוכת בית המקדש. אבא בנימין מפרש ששלמה מתפלל שבמקום הרנה – המקדש – שם תתקבל התפילה, ומדבריו של שלמה אנו למדים שגם ראוי שאנו נפנה לקב"ה בתפילה דווקא מבית הכנסת.

הפסוק השני עוסק בשאלה היכן השכינה מופיעה. הפסוק אומר – "בעדת אל". רבי יצחק לומד מכך שני דברים – הדבר הפשוט יותר – שהשכינה שורה על עשרה (עדת אל). מה שפחות מובן הוא הקשר בין "עדת אל" לבין בית כנסת.

לכאורה מדברי רש"י עולים שני הצדדים, בצורה הפוכה – "במקום רנה" – רש"י מפרש – במקום שהציבור מנעים את קולו לשבח את ה'. לכאורה המשמעות היא שתפילת האדם מקבלת את כוחה מן הציבור. לגבי "עדת אל" רש"י מסביר הפוך – במקום בו הציבור מתפלל. יתכן ורש"י בכוונה מערבב בין הערכים הללו. מלשון בעלי התוספות משמע שהבינו שגם הלימוד הראשון עוסק בתפילה במניין, ולא בבית הכנסת –

תוספות מסכת עבודה זרה דף ד עמוד ב

דאמרינן בפרק קמא דברכות (דף ו.ו.) אין תפלתו של אדם נשמעת אלא עם הצבור

אין לפנינו מימרא שכזו. בעלי התוספות מבינים שזו הדרשה של אבא בנימין. בית הכנסת והציבור משמשים כאן בערבוביה.

אם הציבור מתפלל בבית הכנסת, לכאורה פשוט הוא שנכון להתפלל עמם שם. נבחן את היחס בין שני אלה – תפילה עם הציבור, ותפילה בבית הכנסת.

טור אורח חיים הלכות תפלה סימן צ

לא יתפלל אדם אלא בבית הכנסת עם הצבור, דאמר רבי יוחנן: יוחנן אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת, פירוש: עם הצבור

❖ **הרחבות – האם רבי יוחנן גנב לאבא בנימין את המימרא?**

הטור מפרש שיתרון התפילה בבית הכנסת נובע מכך שהוא נעשה עם הציבור. משמע שלמתפלל ביחידות אין יתרון בתפילה בבית הכנסת. לכאורה לשיטתו עדיף להתפלל במניין מחוץ לבית כנסת מאשר להתפלל בבית כנסת. ואם אין מניין, לא כאן ולא כאן, לכאורה אין טעם להתפלל בבית כנסת. מלשון המאירי משמע שיש יתרון לתפילה בבית הכנסת גם אם הציבור אינו מצוי שם –

בית הבחירה (מאירי) מסכת ברכות דף ו עמוד א

כל שאדם יכול להתפלל בבית הכנסת יעשה, מפני ששם כוונת הלב מצויה

דברי המאירי מובנים מאוד. אינו דומה אדם שמטריח עצמו ללכת לבית התפילה ועומד מול ארון הקודש, במקום בו הציבור נפגש לתפילות, לאדם המתפלל בבית. סביר שבבית הכנסת יכוון יותר בתפילתו. מצד שני, משמע שהמאירי אינו רואה בבית הכנסת עניין סגולי, אלא פסיכולוגי. עבור אדם שיכוון בתפילה בביתו באותה מידה אין יתרון לתפילה בבית הכנסת. ראוי לציין שרבי יוחנן בירושלמי אומר סברא הפוכה –

תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת ברכות פרק ה הלכה א

אמר רבי יוחנן: המתפלל בתוך ביתו כאילו מקיפו חומה של ברזל. מחלפה שיטתיה דרבי יוחנן? (רבי יוחנן מחליף את דעתו); תמן אמר רבי אבא אמר רבי חייא בשם רבי יוחנן: צריך לאדם להתפלל במקום שהוא מיוחד לתפילה, וכה אמר? אכן כאן ביחיד וכאן בציבור

פני משה מסכת ברכות פרק ה הלכה א

כאן ביחיד. כשמתפלל ביחיד שלא בשעת תפלת ציבור, טוב לו להתפלל בביתו כדי להתבודד ולכוון בתפלתו. כאן בצבור, בשעה שהן מתפללין יתפלל בבית הכנסת עמהם

ברם מדברי הגאונים משמע שיתרונו של בית הכנסת אינו מסתכם בשאלה היכן יצליח לכוון בצורה טובה יותר –

רבינו יונה על הרי"ף מסכת ברכות דף ד עמוד א

אומרים הגאונים ז"ל ... שאפילו כשאין הצבור מתפללין, יש לו לאדם להתפלל בבית הכנסת, מפני שהוא קבוע ומיוחד לתפילת צבור

כך משמע גם מדברי הרמב"ם –

רמב"ם הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק ח הלכה א

תפלת הציבור נשמעת תמיד, ואפילו היו בהן חוטאים, אין הקדוש ברוך הוא מואס בתפלתן של רבים, לפיכך צריך אדם לשתף עצמו עם הציבור, ולא יתפלל ביחיד כל זמן שיכול להתפלל עם הציבור, ולעולם ישכים אדם ויעריב לבית הכנסת, שאין תפלתו נשמעת בכל עת אלא בבית הכנסת, וכל מי שיש לו בית הכנסת בעירו ואינו מתפלל בו עם הציבור נקרא שכן רע

משמע שהרמב"ם רואה ערך בשני הדברים הללו בנפרד – בתפילה בציבור, ובתפילה בבית הכנסת. מלשונו "שאינ תפילתו נשמעת בכל עת אלא בבית הכנסת" משמע שדבריו נוטים לדברי הגאונים, ולא לדברי המאירי. בנוסף יש להעיר על המילים "בכל עת". המילים הללו מזכירות את המדרש על ישעיהו – "קראוהו בהיותו קרוב". משמע שהחלק השני של ההלכה עוסק באדם המתפלל ביחידות. תפילתו אינה נשמעת "בכל עת" אם הוא אינו בבית הכנסת, כפי שמבאר הלחם משנה (שימו לב להערות אודות הכוונה בתפילה) –

לחם משנה הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק ח הלכה א

סובר רבינו שאף על פי שמתפלל ביחיד צריך שיכנס בבית הכנסת. והוסיף רבינו "בכל עת", משום דאין סברא שאם האדם מתפלל בביתו בכוונה שלא תהיה נשמעת תפלתו! לכך אמר "בכל עת", כלומר, אף על פי שתהיה נשמעת בעת רצון, כלומר בשעה שהצבור מתפללין, מכל מקום כשיתפלל ביחיד בלא צבור לא ישמע תפלתו אלא כשיהיה בבית הכנסת

שולחן ערוך אורח חיים הלכות תפלה סימן צ סעיף ט

נאנס ולא התפלל בשעה שהתפללו הציבור והוא מתפלל ביחיד, אף על פי כן יתפלל בבית הכנסת

מהו הדין אם שתי מעלות אלו עומדות בניגוד זו לזו. ציבור מתאסף להתפלל במקום אחר. האם על היחיד להעדיף את התפילה בציבור, או תפילה ביחיד בבית הכנסת?

לפי בעלי התוספות והטור לכאורה אין שאלה, שהרי כל מעלת בית הכנסת נובעת מתפילת הציבור. גם רש"י שרואה ערך בתפילה בבית הכנסת ללא הציבור מסכים שכוחו של בית הכנסת נובע מכך שהציבור התפללו שם. אם כך ודאי שעדיף להתפלל יחד עם הציבור מאשר לשאוב את כוח הציבור מן המקום בו הוא היה בעבר.

לפי המאירי יתרונו של בית הכנסת הוא הכוונה. הרבים מעלים את תפילת היחיד גם אם הוא אינו מתכוון, כך שמסתבר שעדיף להתפלל עם הציבור, שיעלה את תפילתו בין אם יתכוון ובין אם לאו, מאשר להתפלל בבית הכנסת, שרק מעלה את הסבירות שהכוונה תהיה טובה.

לפי הגאונים והרמב"ם משמע שיש יתרון למקום הקבוע לתפילה. לשיטתם לכאורה יש לברר אם עדיפה התפילה בבית הכנסת או במניין.

המגן גיבורים מציע להפוך את דברי הירושלמי באופן שיתיישב עם הבבלי, ויענה על שאלה זו –

מגן גיבורים שלטי גיבורים סימן צ ס"ק ח

הנה מקום אתנו לפרש דברי הירושלמי הנ"ל באופן אחר: כאן ביחיד, היינו להתפלל ביחיד, בית הכנסת עדיף, כמו שאמר רבי יוחנן צריך אדם להתפלל במקום שהוא מיוחד לתפלה, דאם לא כן אינה נשמעת, וכאבא בנימין. והא דאמר "המתפלל בביתו כאלו מקיפו חומה של ברזל" היינו שמתפלל בביתו ומאסף לו עשרה מלהתפלל בבית הכנסת ביחיד – בזה ודאי בביתו עדיף

הנודע ביהודה מציע נפקא מינה מעניינת יותר –

צל"ח מסכת ברכות דף ו עמוד א

ולכן נלע"ד דתפלת הצבור גם לדעת התוספות נשמעת בכל מקום שמתפללין, ותפלה של יחיד כשהוא לבדו אפילו בבית הכנסת אינו בטוח שתהא נשמעת, אבל אם היחיד מתפלל בבית הכנסת בעת שהצבור שם, אף שנתאחר וכבר סיימו הצבור תפלתם אלא שהם עדיין עוסקים בשירות ותשבחות כמו אשרי ובא לציון וכדומה, והיחיד מתפלל שם תפלתו נשמעת, והיינו לשמוע אל הרנה ואל התפלה, הואיל והקב"ה שומע אל הרנה של הצבור, שומע גם כן תפלה של היחיד

❖ הרחבות – מעלת התפילה בבית המדרש, והנחיות מיוחדות לתלמידי חכמים?

לסיכום:

במסכת ברכות (דף ו ע"א) מובאים דברי אמוראים המשבחים את התפילה עם הציבור ובבית הכנסת.

האם אכן ישנו ערך לתפילה בבית הכנסת בדווקא?

מלשון בעלי התוספות והטור משמע שמעלת התפילה בבית הכנסת נובעת מן התפילה בציבור בלבד. לשיטתם משמע שאין הבדל בין התפילה בבית הכנסת או במקום אחר, העיקר הוא להתפלל עם הציבור.

המאירי אומר שיש יתרון לתפילה בבית הכנסת מפני ששם כוונת הלב מצויה. יש לציין שבירושלמי נאמר שיש יתרון להתפלל בביתו, בהתבודדות, מכיוון שכך יותר קל להתרכז בתפילה.

ברם מדברי רש"י הרמב"ם ותר"י משמע שיש יתרון לתפילה בבית הכנסת מצד היותו מקום תפילת הציבור, גם כאשר הציבור אינו נוכח. וכך פוסק בשו"ע.

לאור זאת ניתן לבחון אם עדיף להתפלל בבית הכנסת ביחידות או במקום אחר במניין –

לפי בעלי התוספות והטור אין ערך לתפילה בבית הכנסת ללא הציבור.

לפי המאירי יתרונו של בית הכנסת הוא בכוונה. תפילת הציבור מעלה את תפילת היחיד גם אם אינו מתכוון, כך שמסתבר שזה עדיף.

לפי רש"י יתרונו של בית הכנסת נובע מכוח הציבור השרוי שם. מסתבר שיחד עם ציבור ממש עדיף מכך.

המגן גיבורים מציע פירוש בירושלמי האומר שזו ההתלבטות, והמסקנה היא שהתפילה במניין עדיפה.

הצל"ח אומר שיתכן ויהיה יתרון לתפילה בבית הכנסת כאשר הציבור עדיין שם, גם אם סיים את תפילתו, על פני תפילה בציבור במקום אחר!

"עת רצון"

מן המעשה בו פתחנו (ברכות דף ז ע"ב) ניתן ללמוד שיש שלוש מדרגות בתפילה –

א. תפילה עם הציבור בבית הכנסת.

ב. תפילה עם הציבור מחוץ לבית הכנסת.

ג. תפילה ביחידות במקביל לזמן בו מתפללים בבית הכנסת.

ד. (עסקנו לעיל באפשרות שלא עלתה בסיפור – תפילה ביחידות בבית הכנסת).

רב יוסף מציג נפקא מינה אחרת לתיאום תפילתו לזמן הציבור –

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף ד עמוד ב

אמר רב יוסף: לא ליצלי איניש צלותא דמוספי בתלת שעי קמייתא דיומא ביומא קמא דריש שתא ביחיד, דלמא כיון דמפקיד דינא, דלמא מעייני בעובדיה ודחפו ליה מידחי. אי הכי, דצבור נמי! דצבור נפישא זכותיה. אי הכי, דיחיד דצפרא נמי לא! כיון דאיכא צבורא דקא מצלו לא קא מדחי

חברותא עבודה זרה דף ד עמוד ב

אמר רב יוסף לא ליצלי איניש לא יתפלל אדם צלותא דמוספי תפלת מוסף, בתלת שעי קמייתא דיומא בשלש שעות הראשונות ביום, ביומא קמא דריש שתא, ביום הראשון של ראש השנה, ביחיד, בתפלת יחיד, והטעם - דלמא יתכן כיון דמפקיד דינא שפוקדים את דינו - דלמא מעייני בעובדיה, יעיניו במעשיו, ודחפו ליה מידחי, וידיחו אותו. ומקשינן: אי הכי, אם יש לחשוש לכך, למה חושש רק ביחיד, בציבור נמי, למה לא נחשוש כן גם בתפילת הציבור? ומתריצין: דצבור נפישא זכותיה, זכותם גדולה, ותתקבל אף בשעות אלו. ומקשינן: אי הכי, אם יש לחשוש לכך, למה דוקא תפלת מוסף? - דיחיד דצפרא, תפלת שחרית ביחידות, נמי לא יתפלל היחיד אז תפלת שחרית? ומתריצין: כיון דאיכא צבורא דקא מצלו, שמתפללין תפלת שחרית בכל המקומות באותה עת, נכללת תפלתו בתוך תפלת הציבור - ולא קא מדחי ולא ידחו את תפלתו. אבל תפלת מוסף, הואיל וזמנה כל היום, יש מתפללין אותה בבוקר ויש מאחרין, לכן אינו מובטח שתפלתו היא בעת תפלת הציבור, ואינו נכלל עמהם.

בעלי התוספות מדייקים מניסוח הגמרא הזאת את ההבדל בין הדרגות –

תוספות מסכת עבודה זרה דף ד עמוד ב

כיון דאיכא צבורא דמצלי לא מדחי - פי' ר"ת הא דמשמע הכא דמהני אפילו כשהצבור מתפללין במקום אחר, היינו דווקא דלא מדחי, אבל אינה נשמעת אלא במקום שהצבור מתפללין, כדאמרינן בברכות (דף ו.ו) אין תפלתו של אדם נשמעת אלא עם הצבור

התפילה עם הציבור לעולם נשמעת. במידה ואין יכולת להתפלל עם הציבור, יכולים להתפלל לבד במקביל לציבור. תפילה זו לא בהכרח תתקבל, אך היא לא תידחה.

❖ הרחבות – משמעות "אינה נדחית" ו"נשמעת"

שולחן ערוך אורח חיים הלכות תפלה סימן צ סעיף ט

ישתדל אדם להתפלל בבית הכנסת עם הציבור, ואם הוא אנוס שאינו יכול לבוא לבית הכנסת, יכוון להתפלל בשעה שהציבור מתפללים והוא הדין בני אדם הדריס ציטונים ואין להם מנין. מכל מקום יתפללו שחרית וערבית בזמן שהציבור מתפללים

הרמ"א מביא את דברי הסמ"ג, האומר שבמקום בו אין מניין יש מעלה להתפלל באותה שעה שמתפללים במניין במקומות אחרים.

הקהלת יעקב מצמצם את החידוש שבדבריו –

קהלת יעקב ברכות סימן ג

עניין זמן שהציבור מתפלל נראה דהיינו זמן שהציבור שבעירו מתפלל, דאי גם זמן שהציבור של עיר אחרת מהני, אם כן לכאורה גם זמן של ציבור אחד בסוף העולם מהני, והרי בכל שעות היום מסתמא יש איזה ציבור בעולם שמתפלל, שהרי היום משתנה ממקום למקום. ואף על פי דלכאורה לגבי קבלת תפילה בבית דין של מעלה מאי נפקא מינה אם הוא זמן תפילה של ציבור מעיר זה או מעיר אחרת ושוב העירוני מדברי הרמ"א בסימן צ סעיף ט שהדריס בכפרים יתפללו בזמן שהציבור מתפללים, ופירש במשנה ברורה בשעה שקהלות ישראל מתפללים. ואפשר דכפרים שאני שאין להם ציבור משלהם

הקהלת יעקב אומר שבמקום בו אין תפילות כלל, אין ברירה אלא לצרף את תפילתו לתפילת עיר אחרת. אך אם יש תפילות באותה העיר, יש לצרף את תפילתו לתפילות אלו, ולא לתפילת של מקום אחר.

יש מקום לחדד את ההגדרות יותר. לכאורה טענתו של הקהלת יעקב היא שבכל עת ובכל שעה מתקיימת תפילה (בכותל המערבי, בשטיבלים השונים, וכן באזורי זמן אחרים!). כמעט ולא ימצא זמן בו אין תפילה

איפשהו. האם המשמעות היא שאדם יכול להתפלל בכל עת ולהצטרף לאיזו תפילה שתהיה?

התשובה היא שלא. עליו להצטרף לתפילה מסוימת. מי שגר בעיר מסוימת, ודאי שנכון שיצטרף לתפילה שבעירו. אם אין תפילה בעירו, יצטרף לתפילה של עיר סמוכה. הצד השווה שבהם הוא שתפילתו מצטרפת לתפילה מסוימת, ולא לאיזו תפילה שלא תהיה.

מעיון בדברי הקהלת יעקב עולה שאלה מעניינת אחרת. הקהלת יעקב מצביע על שינוי הזמנים ממקום למקום. השעה בה מתפללים מנחה גדולה בארץ הקודש מקבילה לשעת שחרית בארצות הברית. האם אדם

בארצות הברית יכול לצרף את תפילת שחרית שלו לתפילת מנחה שמתפללים באותה עת בארץ ישראל?

שאלה פשוטה יותר תעלה אם אדם מאחר לתפילה בראש חודש או שבת. הציבור נמצאים לקראת סוף קריאת התורה. האדם יכול להתחיל את תפילתו ולכוון שיתחיל את תפילת העמידה של שחרית במקביל

לתפילת מוסף של הציבור. האם יש ערך בתפילת שחרית יחד עם ציבור המתפלל מוסף?

נשוב לדברי הגמרא שלמדנו לעיל. רב יוסף אומר שאין להתפלל מוסף בתחילת הבוקר של ראש השנה ביחידות, מכיוון שזה מקדים את דינו. הגמרא שואלת –

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף ד עמוד ב

אי הכי, דיחיד דצפרא נמי לא!

כלומר, במה שונה תפילת שחרית מתפילת מוסף בעניין זה? ועונה שהציבור מתפלל שחרית באותה עת. לכאורה הפשט הוא שאם מתפלל שחרית בשעה שהציבור מתפללים שחרית, תפילת הציבור מסייעת

לתפילתו, ואילו אם מתפלל מוסף בשעה שהציבור מתפללים שחרית אין זה מועיל לו.

המגן אברהם מדייק מכאן שהמתפלל מוסף בשעה שהציבור מתפלל שחרית אינו נחשב משתף תפילתו עם הציבור –

מגן אברהם סימן צ ס"ק יז

משמע בעבודה זרה (דף ד ע"ב) דאם מתפלל מוסף בשעה שהציבור מתפלל שחרית לא מקרי בשעה שהציבור מתפללין

הוא גזר מכך נפקא מינה למעשה: מי שמגיע לבית כנסת אחרי שהתפללו בו מנחה, ומתחילים תפילת ערבית לפני השקיעה –

מגן אברהם סימן רלו ס"ק ג

ואם בא לבית הכנסת בשעה שמתחילין ברכו, והוא לא התפלל מנחה, יתפלל מנחה בעוד שהם קורין קריאת שמע וברכותיה, ואחר כך יתפלל ערבית עם הצבור, ואחר כך יקרא קריאת שמע וברכותיה בלילה, אבל לא ימתין להתפלל מנחה בשעה שיתפלל ערבית ולהתפלל אחר כך ערבית בלילה, דזה לא מקרי בשעה שהצבור מתפללין ... ועוד דתפלה עם הצבור חשיבה טפי מבשעה שהצבור מתפללין

שימו לב לסוף דברי המגן אברהם. הוא מחדש גדר מעניין. עד כה ההבחנה בין המדרגות הללו הייתה בין מי שמתפלל במקום שהציבור מתפלל לעומת המתפלל במקום אחר בשעה שהציבור מתפלל. המגן אברהם אומר שגם אם יש מדרגה לעמוד בתפילת מנחה יחד עם ציבור המתפללים ערבית באותו המקום, מדרגה זו היא לכל היותר מעלת המתפלל בשעה שהציבור מתפללים, למרות שהוא עומד באותו מקום שהציבור נמצא.

ברם, נשים לב לדברי רש"י –

רש"י מסכת עבודה זרה דף ד עמוד ב

מוספי - כל השנה הן שבח וסיפורי מעשה, אבל מוסף ראש השנה, מתוך שהוא מתפלל מלכיות זכרונות שופרות, מיפקד דינא טפי, ואל יפרוש אדם עצמו מן הצבור

רש"י מפרש שהסיבה שרב יוסף התמקד בדווקא בתפילת מוסף של ראש השנה היא מפני שמוסף ראש השנה עוסק בדין. המהרש"א מקשה על דבריו –

מהרש"א חידושי הלכות מסכת עבודה זרה דף ד עמוד ב

נראה מפירושו דבתפלות ראש השנה, מלכיות זכרונות ושופרות תליא מלתא. וקצת קשה לפי זה מאי פריך מתפלת שחרית דראש השנה, כיון דלית ביה מלכיות זכרונות ושופרות? ויש ליישב

רש"י מפרש שדברי רב יוסף נאמרו על מוסף של ראש השנה מפני שהמוסף עוסק בדין. המהרש"א מקשה – אם כבר בתוך דברי רב יוסף ברור לנו שזו הסיבה, מה משמעות קושיית הגמרא מתפילת שחרית? המגן גיבורים מבאר את דברי רש"י –

מגן גיבורים שלטי גיבורים על שולחן ערוך אורח חיים הלכות תפלה סימן צ ס"ק ז

רש"י פירש שם דלכך נקט מוסף של ראש השנה, משום דמוספי שאר כל השנה הם שבח וסיפורי מעשים, ובראש השנה, הואיל ואומר מלכיות זכרונות ושופרות מיפקד דינא. לפי זה צריך לומר הא דאמר "אי הכי דצפרא נמי", היינו בשחרית דשאר ימות השנה, שהם גם כן שאלת צרכיו ואינו שבח

ומעתה יש לומר דלא אמרו שם דמיפקד דינא כשמתפלל מוסף בשעה שהציבור מתפללין שחרית היינו דווקא בראש השנה, דהוא אומר זכרונות ושופרות והציבור עוסקין בשבח המקום ולא בשאלת צרכיהם, אבל בשאר מוספי השנה, שהם שבח, וגם הציבור עוסקין בשחרית בשבח ולא בשאלת צרכיהם שפיר מיקרי בשעה שהצבור מתפללין

המגן גיבורים מבאר ששאלת הגמרא לא הייתה משחרית של ראש השנה, אלא משחרית מדי יום! משחרית ומוסף של שבת ורוב המועדים אין קושיה, מכיוון שאלו אינם עוסקים בבקשות, אם כך האדם אינו מעמיד את עצמו לדין. הקושיה היא רק משחרית של היום יום, בה האדם מבקש בקשות, ועלול לעורר עליו את הדין.

הגמרא עונה שאכן מי שמתפלל שחרית ביחידות צריך להקפיד להתפלל במקביל לתפילת ציבור. אם הקושיה איננה מתפילת שחרית של ראש השנה, אין ראייה שתפילת מוסף במקביל לתפילת שחרית של הציבור איננה נחשבת לשתף תפילתו עם הציבור. המגן גיבורים אומר שהגמרא מתייחסת לבעיה טכנית בלבד –

רצה למינקט מילתא דפסיקא, דאם מתפלל מוסף בשעה שהציבור מתפללין שחרית, אם כן על כרחך התפלל חד מינייהו, או של שחרית או של מוסף, בשעה שאין הצבור מתפללין אותה תפלה, דאם כן שיתפלל הוא שחרית ומוסף בשעה שהציבור מתפללין של שחרית לבד, ולכך מיפקד דינא, מה שאין כן בשחרית לבד, ומעתה אין ראייה, דלעולם אם מתפלל מוסף גם כן בשעה שהציבור מתפללין שחרית מיקרי בשעה שהציבור מתפללין ורק עיקר הקפידא הוא משום דעל כרחנו התפלל שחרית בשעה שלא היו ציבור מתפללין¹

¹ בסימן צ המגן גיבורים אומר שהמגן אברהם מודה שתפילה במקום בו הציבור מתפללים יש מעלת תפילה עם הציבור, גם אם מתפלל תפילה שונה. נראה שהמגן גיבורים רוצה לצמצם את המחלוקת בינו ובין המגן אברהם. אך בסימן רלו המגן אברהם משווה בין תפילת מוסף בבית בזמן שהציבור מתפלל שחרית לבין תפילת מנחה בבית הכנסת יחד עם ציבור המתפלל ערבית, מה שלכאורה אומר שהמגן אברהם אינו חושב שלזה או לזה יש את המעלה של המתפלל עם הציבור.

מלשון הט"ז משמע שמסכים עם הדין של המג"א, אך נוטה בסברא לכיוון של המגן גיבורים –

ט"ז אורח חיים סימן רלו ס"ק ז

אם בא לבית הכנסת אחר ברכו ויוכל להתפלל מנחה ויסיים כשיתחילו הקהל ערבית, יש לעיין מה יעשה היאך נימא שיתפלל מנחה שלו עם הקהל, והלא לא יהיה לו שותפות, שהם תופסים אותו זמן לילה, שהרי מתפללים ערבית, והוא תופסו עדיין ליום, שהוא מתפלל מנחה ואם נפשך לומר דאף על פי שאין התפלות שוות מכל מקום יש תועלת כיוון שעל כל פנים גם הציבור מתפללים, אף אנו נאמר: יש תועלת שיאמר תכף תפלת המנחה בעוד שהקהל מתעסקין בברכת קריאת שמע, שאז היא על כל פנים עת רצון לפניו יתברך, והתפילה של זה היחיד מתקבלת טפי בשעה ההיא

הט"ז אומר שני שיקולים – א. איך אפשר לצרף את תפילת היום לתפילת הלילה? משמע שאם מדובר בשחרית ומוסף וכדו' אין בעיה לצרף את תפילתו לתפילה אחרת של הציבור. ב. אם אכן תפילה של יום אחר נחשבת כתפילה עם הציבור, יש גם מעלה להתפלל מנחה במקביל לקבלת עול מלכות שמיים של הציבור. נראה שהתלבטותו של הט"ז ("אם נפשך לומר") אם ניתן לצרף את התפילה הזאת לתפילת הציבור נובעת מהפער של יום ולילה בין המתפלל והציבור, ולא מהשאלה שלנו, אם ניתן לשתף תפילת יחיד לתפילה אחרת של הציבור. אדרבה, דבריו בסוף מחזקים את הצד הזה מאוד. כשם שתפילה במקביל לתפילת הציבור מועילה, כך תפילה במקביל לקבלת עול מלכות שמיים של הציבור מועילה! הפרי מגדים מציין נפקא מינות ביניהם –

פרי מגדים אורח חיים משבצות זהב סימן רלו ס"ק ז

ואם יהיה לו לתפלת ערבית מניין בלילה ימתין בתפלת מנחה ויתפלל עם הציבור, דמכל מקום הוה תפלת הציבור. אף על גב שזה מעריב וזה מנחה. וכן אם אי אפשר להתפלל מעריב עם הקהל כשיגמור מנחה, ימתין בתפלת מנחה

נניח שהאדם לא יסיים את תפילת מנחה בזמן שהציבור מברכים את ברכות קריאת שמע, מה עדיף – להתחיל מנחה מיד, או להמתין שהציבור יתחילו להתפלל ערבית? לפי המגן אברהם אין ערך לתפילת מנחה במקביל לתפילת ערבית של הציבור. לפי הט"ז יש לכך ערך, אלא שהציע פתרון מוצלח יותר. במידה ואינו יכול להתפלל מנחה במקביל לברכות קריאת שמע, עדיף להמתין ולהתפלל אותה עם הציבור. הוא הדין אם יש מניין ערבית מאוחר יותר – ודאי שעדיף להתפלל עמם בצורה מסודרת. השאלה היא באיזו צורה עדיף להתפלל מנחה כרגע. לפי המגן אברהם אין זה משנה. לפי הט"ז עדיף שימתין ולהתחיל את תפילת מנחה יחד עם תפילת ערבית של הציבור. המשנה ברורה פוסק כדברי הפרי מגדים –

משנה ברורה סימן רלו ס"ק יא

אם יהיה לו לתפלת ערבית מניין בלילה ימתין בתפלת מנחה להתפלל בשעה שהציבור מתפלל ערבית ותפלת ערבית יתפלל אח"כ כדינה עם צבור בלילה

אך הוא מקבל את דברי המגן אברהם. נראה שפסיקתו כפרי מגדים נובעת מסיבה אחרת –

משנה ברורה סימן צ ס"ק ל

משמע בעבודה זרה דף ד' ע"ב דאם מתפלל מוסף בשעה שהציבור מתפלל שחרית לא מיקרי בשעה שהציבור מתפלל. ואם מתפלל עמהם בבית הכנסת מיקרי 'תפלת הציבור'

כלומר, מצד אחד, התפילה יחד עמם איננה 'בשעה שהציבור מתפללים'. מצד שני, מי שנמצא יחד עמם ומתפלל משתף את עצמו לתפילת הציבור, גם אם מתפלל תפילה אחרת. מלשונו משמע שמדרגה זו היא מדרגה נמוכה יותר מתפילת המתפלל בשעה שהציבור מתפלל.

מתוך הנחה שאכן עדיפה התפילה עם הציבור, עלתה ההצעה ההפוכה –

שו"ת באר יצחק חלק אורח חיים סימן כ

מי שאיחר לבא לבית הכנסת בימים שיש בהם קרבן מוסף, ומצא ציבור מתפלל מוסף, והוא לא התפלל עדיין שחרית, אם יתפלל מוסף עם הציבור ואחרי זה יתפלל שחרית ביחידות?

מצד אחד, לכאורה עדיף להתפלל מוסף עם הציבור, שכן זו תפילת הציבור. מצד שני, יש שתי סיבות להקדים את שחרית למוסף – א. התדיר הקודם. ב. שחרית תוקנה כנגד תמיד השחר, ואסור להקריב את קרבן מוסף לפני תמיד של שחר. נעמיק בשיקולים אלו בהרחבות.

שו"ת באר יצחק חלק אורח חיים סימן כ

עדיף להתפלל עכשיו מוסף עם הציבור משום מעלת מקודש ולדחות שחרית על אחר זמן

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ד סימן סח

מסתבר שאף אם נימא דמעלת תפלה בצבור עדיפא מתמיד מאיזה טעם אין להקדים לשל שחרית אפילו בשביל תפלה בצבור

פתחנו את היחידה בדיון במעלת התפילה בבית הכנסת. למדנו כעת את מעלת התפילה בבית במקביל לתפילת הציבור. הגרש"ז (הליכות שלמה הלכות תפילה פרק ה סעיף יח) פוסק שהתפילה בבית במקביל לתפילת הציבור עדיפה.

❖ הרחבות – הקדמת מוסף עם הציבור לשחרית ביחיד

לסיכום:

במסכת עבודה זרה (דף ד ע"ב) רב יוסף אומר שאין להתפלל מוסף מוקדם בבוקרו של ראש השנה, מפני שתפילתו תעלה לבדה. אך שחרית אפשר, מפני שהציבור מתפלל במקביל. בעלי התוספות מבארים שהמתפלל עם הציבור ממש – תפילתו נשמעת, ואילו המתפלל בשעה שהציבור מתפללים – תפילתו רק איננה נדחית. הרמ"א (על השו"ע סימן צ סעיף ט) מביא את דברי הסמ"ג, האומר שבמקומות בהם אין מניין יש להתפלל במקביל לציבור במקום אחר. הקהלת יעקב מסביר שיש לצרף את תפילתו לציבור מסוים. אם יש ציבור בעירו, יש להתפלל בשעה שציבור זה מתפלל. אם אין ציבור בעירו, יכוון את תפילתו שתהיה במקביל לתפילת ציבור מסוים אחר בעיר אחרת.

האם יש ערך לתפילה במקביל או יחד עם ציבור המתפלל תפילה שונה? המגן אברהם מוכיח מן הסוגיה במסכת עבודה זרה (לעיל) שאם מתפלל מוסף בשעה שהציבור מתפלל שחרית, אין בכך את מעלת התפילה במקביל לציבור. ממילא אין ערך של תפילה במקביל לציבור אם מתפלל מנחה במקביל לציבור המתפלל ערבית מוקדמת, וכדו'. ברם, המגן גיבורים מבאר (על פי רש"י) שכוונת הגמרא שונה. כוונתה היא שבשאר השנה ניתן להתפלל שחרית במקביל לציבור, והבעייתיות היא רק בתפילת מוסף של ראש השנה. משמעות הדברים היא שאכן יש מקום לטענה שיש ערך לתפילת תפילה שונה במקביל לתפילת הציבור. הט"ז מסכים עם סברת המגן גיבורים, אך מודה למגן אברהם שאין להתפלל מנחה במקביל לתפילת ערבית של הציבור, מפני שהם כבר מתפללים את תפילת היום הבא. הוא מציע שיתפלל את תפילת מנחה במקביל לקבלת עול מלכות שמיים של הציבור, מפני שגם בכך יש ערך. הפרי מגדים אומר נפקא מינה – אם יש מניין מאוחר יותר לתפילת ערבית, יתפלל מנחה יחד עם תפילת ערבית הנוכחית של הציבור, וערבית עם הציבור הבא. המשנה ברורה פוסק את דברי הפרי מגדים. הוא מגדיר שיש שני דברים שונים – 1. בשעה שהציבור מתפללין. 2. תפילת הציבור. לפי דבריו, יש הבדל בין תפילה בזמן שהציבור מתפלל, בזה אין ערך אם מתפלל תפילה שונה. לעומת זאת, אם מתפלל יחד עם הציבור, אך מתפלל תפילה שונה מהתפילה שהם מתפללים, יש בזה ערך של תפילת הציבור.

מה יעשה אדם שאיחר לתפילה בשבת בבוקר, והציבור עומד לפני תפילת מוסף. האם עדיף להתפלל מוסף עם הציבור, ולאחר את תפילת שחרית, או להתפלל שחרית במקביל לתפילת מוסף של הציבור? בבאר יצחק (הרב יצחק אלהנן ספקטור, ה'תקע"ז-ה'תרנ"ו, רבה של קובנה, נחשב הרשכבה"ג בדורו. תומך נלהב של תנועת חובבי ציון. הישיבה שבYU בניו יורק נקראת על שמו) פוסק שעדיף להתפלל מוסף עם הציבור. הרב פיינשטיין פוסק שיש להתפלל שחרית. שיקוליהם מובאים בהרחבות.

"לא יכילנא"

נשוב ונעיין במעשה בו פתחנו –

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ז עמוד ב

אמר ליה רבי יצחק לרב נחמן: מאי טעמא לא אתי מר לבי כנישתא לצלויי? אמר ליה: לא יכילנא. אמר ליה: לכנפי למר עשרה וליצלי. אמר ליה: טריחא לי מלתא. - ולימא ליה מר לשלוחא דצבורא, בעידנא דמצלי צבורא לית ולודעיה למר

רבי יצחק מציע שלושה דברים שהיה ראוי שרב נחמן יעשה –

א. יגיע לבית הכנסת להתפלל. על כך עונה רב נחמן "לא יכילנא".

ב. יכנס מניין אצלו. על כך עונה רב נחמן "טריחא לי מלתא".

ג. יבקש שידיעו לו מתי הציבור עומד לתפילה. מהמשך דברי הגמרא משמע שרב נחמן לא היה מודע לאפשרות זו באותו שלב.

פסיקת הרמב"ם משקפת את הניסוח של רב נחמן –

רמב"ם הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק ח הלכה א

צריך אדם לשתף עצמו עם הציבור, ולא יתפלל ביחיד כל זמן שיכול להתפלל עם הציבור

רב נחמן אומר שהוא לא היה יכול להגיע לבית הכנסת. הרמב"ם פוסק כי מי ש"יכול" להתפלל עם הציבור לא יתפלל ביחידות. יש להגדיר מה נחשב חוסר יכולת להתפלל בציבור.

נתחיל מרב נחמן – מדוע רב נחמן לא היה יכול להתפלל בציבור?

רש"י מסכת ברכות דף ז עמוד ב

לא יכילנא - תש כחי

המגן אברהם פוסק את דבריו להלכה, ומבאר מניין רש"י הסיק שתש כחו –

מגן אברהם על שולחן ערוך אורח חיים הלכות תפילה סימן צ ס"ק טז

פירוש שתש כחו, אף על פי שאינו חולה, דאם היה רב נחמן חולה, אם כן מאי שאל לו "מאי טעמא לא אתי מר לבי כנישתא"? אלא על כרחך שלא היה חולה ממש

אם רב נחמן היה חולה, רב יצחק לא היה שואל מדוע לא הגיע לבית הכנסת. בהכרח הכוונה היא שתש כחו באותה עת, אך לא היה חולה.

מן הדברים לכאורה עולה שרף האונס הפוטר מן התפילה במניין די נמוך. היו שדייקו כך מלשון השו"ע –

שולחן ערוך אורח חיים הלכות תפילה סימן צ סעיף ט

ישתדל אדם להתפלל בבית הכנסת עם הציבור, ואם הוא אנוס שאינו יכול לבוא לבית הכנסת, יכוון להתפלל בשעה שהציבור מתפללים ... וכן אם נאנס ולא התפלל בשעה שהתפללו הציבור והוא מתפלל ביחיד, אף על פי כן יתפלל בבית הכנסת

בשו"ת יד אליהו (רבי אליהו מלובלין, ה'ת"כ-ה'ת"ק, היה הרב של העיר אייבשיץ, ולקראת סוף ימיו עלה ארצה, נפטר בחברון. תשובותיו מצוטטות רבות ב"באר היטב" וה"פתחי תשובה") מכריע שאין חובה להוציא ממון בכדי להתפלל במניין, קל וחומר מכך שאין חובה לטרוח בשביל מניין!

שו"ת יד אליהו סימן ז

אפילו היכי דטריחא מלתא משמע דפטור (מתפילה בציבור) כמו שכתוב בפרק קמא דברכות ז' ב' ע"ש ... דהא על זה לא פריך ליה, אלא על שלא התפלל בשעה שהצבור מתפללים פריך ליה דהוה ליה לאודיע ליה, אבל משום הידור מצוה, כגון להתפלל בעשרה, לא. ועל כן אמרו בלשון "ישתדל להתפלל עם הצבור"

על דיוק זה יש להעיר שתי הערות.

ראשית, הרא"ש מחדד שגם אם יש מקום להחמיר פחות בהקפדה על תפילה במניין מאשר במצוות אחרות, קולא זו צריכה להימדד באופן מאוזן ביחס לשאר חיינו. הרא"ש כותב את הדברים ללומדי התורה הספונים בבית המדרש ושקועים בתורה. הרא"ש אומר להם שאף על פי כן, נכון שיתפללו בציבור –

שו"ת הרא"ש כלל ד סימן יא

טוב להתפלל עם הצבור בעשרה, זמן תורה לחוד וזמן תפלה לחוד. וגם אין תורתנו כל כך אומנותנו והרבה שעות אנו מבטלים ביום, נבטל תורתנו בשעת תפלה ונשלים אותה השעה משעות הבטלות ביום ונצא ידי חובתנו בתורה ובתפלה. וגם, אם אין תלמיד חכם מתפלל עם הצבור ילמדו אחרים קל וחומר ממנו ולא יחושו על התפלה כלל, ונמצאו בתי כנסיות בטלות, כי הם לא ידנוהו לכך זכות לומר שהוא עוסק בלימודו

תוכחה מגולה יש פה! אדם אומר – אני עסוק וטרוד בתורה, אוותר על תפילה במניין. אומר הרא"ש – עדיף שתגזול מזמן התורה שלך ותתפלל במניין, ואת הלימוד תשלים על חשבון זמן הבטלה. אם כך אומר הרא"ש על עצמו ויושבי בית מדרשו, קל וחומר לנו!

הערה שנייה – יש לעיין במקור ממנו לקח השו"ע את הניסוח הזה. השו"ע לקח את הניסוח מלשון הטור. טרם נעיין בלשונו, נלמד את הרקע לדבריו –

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף מו עמוד א

אמר רבי אבהו אמר רבי שמעון בן לקיש: לגבל ולתפלה ולנטילת ידים – ארבעה מילין ... אמר רבי יוסי ברבי חנינא: לא שנו אלא לפניו, אבל לאחריו – אפילו מיל אינו חוזר. אמר רב אחא: ומינה, מיל הוא דאינו חוזר, הא פחות ממיל – חוזר.

רש"י מסכת פסחים דף מו עמוד א

לגבל – המגבל עיטת אחרים בשכר, וכלי בעל הבית טמאים, עד ארבע מילין – הטריחוהו חכמים לילך למקוה לטבול כליו, וכן לתפלה, אם מהלך אדם בדרך ובא עת ללון ולהתפלל, אם יש בית הכנסת לפניו ברחוק ארבע מילין – הולך ומתפלל שם ולן שם, וכן לנטילת ידים לאכילה, אם עתיד למצוא מים לפניו בארבע מילין – הולך לשם ונוטל את ידיו אלא לפניו – אנטילת ידים ואתפלה דמהלך בדרך קאי, דאילו גבל – ילך עד ארבע מילין, דמה יש לו להפסיד? ומינה – מהא דר' יוסי בר חנינא, דאמר בהדיא אפילו מיל אינו חוזר – דוקא מיל קאמר, הא פחות ממיל – חוזר הגמרא מעריכה את ההשקעה הדרושה להגיע לתפילה במניין. אדם נדרש להמשיך בדרכו עד ארבעה מילין בכדי להצטרף למניין, וכן לסור מדרכו עד מרחק מיל.

❖ הרחבות – הליכה ד' מילין לנטילת ידיים לפני התפילה

השולחן ערוך פוסק את הדברים –

שולחן ערוך אורח חיים הלכות תפלה סימן צ סעיף טז

ההולך בדרך והגיע לעיר ורוצה ללון בה, אם לפניו עד ד' מילין מקום שמתפללים בעשרה, צריך לילך שם; ולאחריו, צריך לחזור עד מיל, כדי להתפלל בעשרה

סעיף יז

יש מי שאומר שמכל שכן שלא ישכים אדם לילך מעיר שמתפללים בה בעשרה אם יכול לבוא למחוז חפצו בעוד היום גדול ושלא יהא צריך ללכת יחידי אחר התפלה

נשים לב לדרך בה הטור מציג את הדברים –

טור אורח חיים הלכות תפלה סימן צ

גרסינן בפסחים "לתפלה ארבעה מילין, והני מילי לפניו, אבל לאחריו – עד מיל חוזר, טפי לא". ופרש"י לתפלה – להתפלל בעשרה, שאם הוא הולך בדרך והגיע לעיר ורוצה ללון בה ... אף על פי שיש פירושים אחרים ... פירש"י עיקר. לכן צריך להשתדל בכל כחו להתפלל עם הצבור

מן ההקשר נראה שלשון "השתדלות" לא באה להקל בחשיבות ההשקעה בתפילה בציבור, אלא אדרבה, היא באה להעצים את רמת ההשקעה הדרושה בכדי להתפלל במניין. ובכל זאת, לא מדובר בחובה מוחלטת, אלא ברמת השקעה מסוימת הדרושה לשם כך, כפי שמבאר הרב פיינשטיין –

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ב סימן כז

הנה להתפלל בעשרה הוא חיוב מצוה על האדם ולא רק הדור ומעלה בעלמא ... ואין לדייק מלשון "ישתדל אדם" להתפלל בבית הכנסת עם הצבור" לומר שהוא רק מעלה בעלמא, דגם על חיוב שייך לשון זה, דהוא מכיון שטירחא מרובה כהליכה יותר ממיל פטור, הרי יש לדמות גם שאר טירחות שמזדמן לאדם לומר שהוא כטירחא דיותר ממיל, אבל כיוון דיצטרך בעצמו לדון זה שיש דבר שהוא טירחא לזה ולא לזה, לכן אמר לשון "ישתדל אדם", דהכוונה הוא שלא יקל לדמות כל טירחא לטירחא דיותר ממיל, אלא יחמיר בהרבה פעמים שלא יהיה לו ברור שהוא טירחא גדולה דצריך שידון בכובד ראש על זה

אנו עוסקים בדבר שקצת קשה לאמוד אותו. הגמרא נותנת גדר שנשמע ברור – יש לטרוח עד מיל (שלא בכיוון ההליכה). כיצד אנו מתרגמים את ההגדרה הזו למצבים אחרים? הרב פיינשטיין אומר שלכן הטור מחבר בין שיעור הליכה זה לבין הדרישה להשתדל להתפלל במניין. כאמור, אין חובה מוחלטת להתפלל במניין, אך אומדן רף ההשתדלות ממנה והלאה אדם פטור מתפילה במניין דורש כובד ראש. מצד שני, הרב פיינשטיין מציע מדוע חובת התפילה במניין איננה חובה מוחלטת –

מה שלא חייבו אף לטרוח טובא הוא משום דאף במצוות עשה דאורייתא איכא שיעורים ... לכן גם טירחא היה שיידך להחשיב אונס, אך הוא אונס קטן לגבי מצוות הרבה, אף באלו שהן רק מדרבנן, ולכן במצוה זו דהצריכו להתפלל בצבור הקלו להחשיב זה לאונס כשהוא הלך יותר ממיל והטעם אולי מכיוון שעושה על כל פנים מעשה מצווה דתפילה באותה שעה הקלו לפוטרו ממצווה זו ... ולא דמי לשאר מצוה אף דרבנן שלא יעשה כלום בעניין המצווה כשיתעצל

ראשית – אכן בכל המצוות יש רף של טרחה שאדם נדרש לטרוח. הרף כאן רק מעט נמוך יותר. ומדוע? מפני שעיקר החובה היא התפילה עצמה. ההשתתפות עם הציבור מסייעת לתפילה בצורה משמעותית מאוד, אך היא איננה עצם המצווה. במקרים אחרים, אם אדם יהיה פטור משום טרחה, הוא לא יקיים את המצווה כלל. אך אם אדם יהיה פטור מתפילה במניין, הוא עדיין יקיים את עצם חובת התפילה. התורת חיים דוחה את דברי היד אליהו שהובאו לעיל, ומסביר את לשון השו"ע בצורה שונה –

תורת חיים סימן צ אות יד

הא דשינה המחבר וכתב לשון "ישתדל" הוא לאשמעין דיתפלל בבית הכנסת ובציבור, ולא בביתו בעשרה, דבזה יש לומר דהוי רק מצוה מן המובחר משום ברוב עם

כלומר – חובת ההשתדלות, ולא מעבר לכך, היא במצב בו ניתן להתפלל במניין בכל מקרה. שם יש להשתדל להתפלל בבית הכנסת. במידה ואין ציבור מחוץ לבית הכנסת, ודאי שיש חובה להתפלל עם הציבור, ולא רק חובת השתדלות.

לעבור על איסור עשה בכדי להתפלל במניין

ברם, היו שרצו להביא ראיה לכך שמותר לעבור על איסור עשה בכדי להתפלל במניין! החוות יאיר נשאל אם אפשר לשכור גוי שיעביר את המתפלל מעבר לנהר בכדי להגיע לתפילה במניין בשבת (השימוש במלאכה שעשה נכרי הוא איסור שבות, והשיטת בנהר אסור משום שבות). המתירים הציעו להוכיח שמותר לעבור על איסור עשה בכדי להצטרף למניין, אם כך קל וחומר שאפשר להתיר שבות דשבות. מניין ראייתם?

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף מז עמוד ב

מעשה ברבי אליעזר שנכנס לבית הכנסת ולא מצא עשרה, ושחרר עבדו והשלימו לעשרה ... והיכי עביד הכי? והאמר רב יהודה: כל המשחרר עבדו עובר בעשה, שנאמר: לעולם בהם תעבדו! - לדבר מצוה שאני. - מצוה הבאה בעבירה היא! - מצוה דרבים שאני

ישנו איסור עשה לשחרר עבד. רבי אליעזר עבר על עשה זה בכדי להשלים את המניין. הרמב"ן מקשה – האמנם ניתן להתיר עשה דאורייתא בשביל תפילה בציבור? הוא מציע שני תירוצים –

חידושי הרמב"ן מסכת גיטין דף לח עמוד ב

הא דאמרין מצוה שאני. תמהני! וכי מפני מצוה להתפלל בציבור דחו עשה שבתורה? ואפשר שלא אמרה תורה 'לעולם בהם תעבדו' אלא משום שלא ליתן להם מתנות חנם, כעניין דכתיב בגוים 'לא תחנם', אבל כשהוא משחררו מפני שנותן דמי עצמו, או משום מצוה וצורך הרב, דליכא חנינה, מותר וי"ל נמי אין הכי נמי דאתיא האי מצוה ודוחה עשה שבתורה שכיון שבא הקדוש ברוך הוא לבית הכנסת ולא מצא שם עשרה מיד כועס.

התירוח הראשון נוגע להגדרת "לעולם בהם תעבדו". המצווה היא להימנע משחרור עבד כנעני כטובה אישית כלפי העבד, ולא לטובת אדונו. אך אם משחרר אותו מתוך שיקולים של טובת האדון, אין בכך איסור. (הדגשנו שהצורך "משמעותי", מכיוון שבסוגייתנו מבואר שרק עבור מצווה דרבים מותר). יש לציין שלכאורה הרמב"ם למד כתירוח זה, שמותר לשחרר עבדים לכל צורך –

רמב"ם הלכות עבדים פרק ט הלכה ו

אסור לאדם לשחרר עבד כנעני וכל המשחררו עובר בעשה, שנאמר: "לעולם בהם תעבדו" ... ומותר לשחררו לדבר מצוה, אפילו למצוה של דבריהם, כגון שלא היו עשרה בבית הכנסת, הרי זה משחרר עבדו ומשלים בו המניין, וכן כל כיוצא בזה

(אם כך, מדוע הגמרא ממשיכה ומקשה שזו מצווה הבאה בעבירה, הרי לפי שיטה זו אין בכך עבירה! מדוע יש צורך להצדיק את השחרור בכך שזה מצווה של רבים? נדון בשאלות אלו בהרחבות).

❖ הרחבות – שחרור עבדים לצורך מצווה

התירוץ השני אומר שאכן, כל עשה דאורייתא נדחה כדי לקיים את תפילת הציבור. הסיבה לכך היא שאם הקב"ה מגיע לבית הכנסת ואינו מוצא שם מניין מיד כועס. שימו לב – לפי התירוץ הראשון, אין מקום להתיר עשה דאורייתא אחר. העשה של "לעולם בהם תעבודו" מראש מוגדר באופן כזה שמאפשר שחרור לצורך קיום כל מצווה של האדון. לפי התירוץ השני, תפילת הציבור מאוד משמעותית, מכיוון שהקב"ה כועס אם לא מגיעים עשרה לבית הכנסת. גם מכאן אין להסיק שמותר לאדם פרטי לעבור על איסור עשה בכדי להצטרף למניין קיים, אלא רק אם הוא העשירי למניין, בלעדיו לא יהיה מניין. לחידוד העניין – ישנו הבדל בין שאלת חשיבות קיום התפילה בציבור של הקהילה, לבין השאלה אם מוטל על אדם פרטי להצטרף למניין קיים. מן התירוץ השני עולה שיש היתר לבטל עשה בכדי לייצר את תפילת הציבור, אך אין בהכרח היתר לעבור על עשה בכדי להצטרף למניין קיים! לאור זאת, לכאורה הדברים אינם קשורים לסוגיה שאנו דנים בה. אנו דנים בשאלת רמת החיוב שאדם פרטי יטרח (ואף יעבור על עשה) בכדי להצטרף לתפילה של ציבור קיים.

הרא"ש מתרץ שמצוות התפילה מצדיקה את ביטול העשה מפני שמדובר במצווה של רבים –

רא"ש מסכת מועד קטן פרק ג סימן ג

אף על גב דלעולם בהן תעבודו דאורייתא ועשה דתפלה דרבנן ולא אתי עשה דיחיד דאורייתא ודחי תפלה דרבנן ויש לומר דשאני התם דזכה את הרבים הלכך אלם האי עשה אף על גב דהוי דרבנן גם מדבריו עולה שעבור תפילה פרטית אין הצדקה לעבור על עשה.

מעבר לכך, ראשונים רבים הבינו שנושא הסוגיה אינו התפילה במניין –

רש"י מסכת ברכות דף מז עמוד ב

מצוה דרבים - להוציא רבים ידי חובתם בקדושה

תוספות הרא"ש מסכת ברכות דף מז עמוד ב

מצוה דרבים שאני. דאלים עשה דרבים דכתיב "ונקדשתי בתוך בני ישראל", דהיינו עשה דמקדשין את השם ברבים בעשרה, ואפילו הוי מילתא דרבנן, כגון לשמוע קדושה וברכו שלא מצינו לו עיקר מן התורה אפילו הכי דחי עשה דיחיד

לכאורה הנושא לפי רש"י והרא"ש אינו עצם התפילה במניין, אלא הדברים הנלווים – קדושה וברכו. לכאורה דבריהם מצטרפים עם התירוץ השני של הרמב"ן – ללא המניין אין אפשרות לקיים את מצוות "ונקדשתי". אך אין מכך ראייה לחובת היחיד להצטרף למניין.

מטעם זה החוות יאיר מסיק לאסור –

שו"ת חוות יאיר סימן קטו

להתפלל בעשרה אינו מצוה כולי האי אינו מצוות עשה דרמיא עליה, גם לא נתבטל אם יעמוד חוצה. ולכן אין ללמוד מהא דרבי אליעזר שחרר עבדו להשלימו לעשרה משום דמצווה שאני, ובברכות אמר 'מצווה דרבים שאני', נראה לי דאין הכוונה דהמצווה נהוגה בכל ישראל, רק רצונו לומר שהוא קידוש השם, ודווקא ברבים, ואם לא שחררו היה בטל המצווה מכל הרבים ההם שהיו נאספין יחד

לסיכום:

רב נחמן אומר שהוא לא היה יכול להשתתף בתפילה בציבור. על סמך דבריו פוסק הרמב"ם כי מוטל על האדם להתפלל עם הציבור כל עוד הוא יכול. מהי הגדרת היכולת הדרושה להשתתפות בתפילת הציבור?

רש"י והמגן אברהם מסבירים שתש כחו. כלומר – לא היה חולה ממש, אך היה קשה לו לקום ולצאת.

השולחן ערוך מנסה שיש "להשתדל" להתפלל עם הציבור. ביד אליהו פוסק שיש חובת השתדלות, אך אין דרישה לטרוח ממש בכדי להתפלל במניין.

הערנו על כך שתי הערות –

- א. הרא"ש אומר שלא יתכן שנטרה, נקצה זמן ומשאבים, בשביל דברים אחרים, אך לא לתפילה במניין.
- ב. במסכת פסחים (דף מו ע"א) נאמר שתפילה יש לטרוח הילוך של ארבעה מילין. אמנם חלקו ראשונים אם הכוונה היא כדי לנקות את הידיים לתפילה או עבור תפילה במניין, אך הטוש"ע פוסקים שיש לטרוח ארבעה מילין בצורך תפילה! הטור פוסק כך, וממשיך וכותב ש"לכן יש להשתדל בכל כחו להתפלל עם הציבור". אם כך, מסתבר שניסוח ההשתדלות של השו"ע מבוסס על פסיקת הטור. מדובר על השתדלות גדולה! אם כך, מדוע השו"ע מנסח בלשון השתדלות בלבד? הרב פיינשטיין מציין על כך שני דברים – א. יש חובה להשתדל, עד רמה מסוימת. אך הרף אינו רף של מה בכך (כפי שאולי מוצג ביד אליהו). ב. החובה איננה מוחלטת, מפני שהתפילה היא תפילה גם ללא מניין. התורת חיים מציע פירוש שונה. כוונת השו"ע היא שודאי שמתפלל במניין. חובת ההשתדלות היא להתפלל בבית הכנסת עם המניין, ולא במקום אחר. אך חובת התפילה במניין היא חובה, ולא רק בגדר השתדלות.

לעבור על איסור עשה בכדי להתפלל במניין

- במסכת ברכות (דף מז ע"ב) רבי אליעזר משחרר את עבדו בכדי להשלים מניין. הגמרא אומרת שאמנם אסור לשחרר עבדים, אך מכיוון שמדובר במצווה דרבים, במקרה זה מותר. הרמב"ן מציע שני הסברים כיצד נדחה איסור עשה במקרה זה:
- א. איסור "לעולם בהם תעבודו" אומר שאסור לשחרר עבדים ללא סיבה. במקרה זה ישנה סיבה וצורך של הרבים. המשמעות היא שהרף הדרוש להתיר שחרור עבדים נמוך, ואינו מוכיח שקיום המניין דוחה אף איסור אחר.
 - ב. כשהקב"ה מגיע לבית כנסת ומגלה שאין שם מניין הוא כועס. בכדי למנוע את הכעס הזה מוצדק לשחרר את העבד. גם התירוץ השני אינו בהכרח אומר שחובת ההצטרפות למניין מצדיקה לעבור על איסור עשה. הקב"ה כועס אם מניין לא מתכנס. אך אם המניין כבר התכנס, החובה המוטלת על היחיד להצטרף למניין הקיים אינה בהכרח גבוהה. בהתאם להסבר השני, רש"י והרא"ש מבארים שאם לא היה משחרר את עבדו, לא היו יכולים לומר קדישים וקדושות. כלומר – ההיתר אינו נובע מחובת היחיד להתפלל במניין, אלא מן הצורך שיהיה מניין שיוכל לומר קדישים וקדושות. החוות יאיר (סימן קטו) נשאל אם מותר לעבור על שבות דשבות בפרהסיא בשבת כדי להתפלל במניין. מדבריו עולה שאם אין מניין יש מקום להתיר, אך אין מקום להתיר אפילו שבות דשבות כדי להצטרף למניין קיים.

"טריחא לי מילתא"

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ז עמוד ב

אמר ליה: לכנפי למר עשרה וליצלי. אמר ליה: טריחא לי מילתא

- זו הגרסה שלפנינו. שימו לב לניסוח של רב יצחק – "לכנפי לַמַּר עשרה". כלומר – אחרים יקבצו מניין עבורך. רב נחמן משיב שגם זו טרחה גדולה עבורו. בסמ"ג מביא גרסה שונה –

ספר מצוות גדול עשין סימן יט

ולכניף מר בי עשרה וליצלי? אמר ליה: לא מצינא דאטרח ציבורא

- מעניינים שני השינויים יחד. רב יצחק שאל מדוע רב נחמן לא קיבץ מניין. רב יצחק עונה שאינו רוצה להטריח את הציבור.² המגן אברהם פוסק את שני הדברים –

מגן אברהם סימן צ ס"ק יז

דוקא אם טריחא ליה מילתא לאסוף י'. ובסמ"ג משמע שרב נחמן לא היה רוצה להטריח יי אנשים שיבואו אצלו

² יש לציין שהישועות יעקב אומר שהכוונה לא הייתה לבטל את הציבור מתפילה בבית כנסת, שהרי לא ברור שנכון לבטל את מעלת תפילתם בבית הכנסת בכדי שרב נחמן יתפלל במניין! הוא מסביר שהכוונה היא שהם יתפללו בנפרד, ויבואו אליו בכדי לומר קדישים וקדושות, בדומה לדברי הראשונים ביחס לשחרור עבדו של רבי אליעזר.

אין חובה לטרוח להביא את המניין, ואף אין להטריחם. ישנם שלל מקרים ומצבים בהם ראוי להתלבט אם ישנה חובה להתפלל במניין. לסיום הדברים, נביא תמצית של מקרים מתוך המשנה ברורה והפסקי תשובות, בתקווה שסייעו להכריע מהי רמת ההשקעה הדרושה:

משנה ברורה סימן צ ס"ק כט

אנוס - היינו שתש כחו אף שאינו חולה.

ואם הוא אנוס ממון שמחמת השתדלותו להתפלל עם הצבור יבוא לידי הפסד יכול להתפלל בביתו ביחיד או בבית הכנסת בלא צבור, אבל משום מניעת רווח לא ימנע מלהתפלל עם הצבור, דחילוק יש בין מניעת רווח לבין הפסד מכיסו, וכ"כ בשם יעקב. והעיד על הגאון מורנו הרב זלמן מירל"ש אב בית דין דק"ק האמבורג שפעם אחת הלך לבית הכנסת מעוטף בטלית ותפילין כדרכו, ופגע בו אדם אחד שהיה לו למכור אבנים טובות, ורצה שילך עמו לביתו. והגאון השיב לו שימתין עד שיבוא מבית הכנסת, ובתוך כך מכרן לאחר, והאחר הרוויח בהם כמה אלפים ר"ט, ושמח הגאון שמחה גדולה שהשליך מנגד ממון רב עבור תפלת צבור

פסקי תשובות אורח חיים סימן צ אות ט ס"ק א

החולה, בכלל זה הזקן או החלש בגופו באופן שנמנע מלצאת מביתו גם לשאר דברים של מה בכך, או שקשה לו מחמת חולשתו או מחלתו לשבת בבית המדרש עם ציבור משך זמן התפילה, ואף הבריא אך בזמן שהקור שולט בחוץ ונמנע מלצאת מביתו עקב חשש להצטננות, או חשש החלקה בשלג וכיוצא בזה

רבנות – שו"ע סימן צ

לסיכום:

התפילה במניין והתפילה בבית הכנסת

במסכת ברכות (דף ו ע"א) מובאים דברי אמוראים המשבחים את התפילה עם הציבור ובבית הכנסת.

האם אכן ישנו ערך לתפילה בבית הכנסת בדווקא?

מלשון בעלי התוספות והטור משמע שמעלת התפילה בבית הכנסת נובעת מן התפילה בציבור בלבד. לשיטתם משמע שאין הבדל בין התפילה בבית הכנסת או במקום אחר, העיקר הוא להתפלל עם הציבור.

המאירי אומר שיש יתרון לתפילה בבית הכנסת מפני ששם כוונת הלב מצויה. יש לציין שבירושלמי נאמר שיש יתרון להתפלל בביתו, בהתבודדות, מכיוון שכך יותר קל להתרכז בתפילה.

ברם מדברי רש"י הרמב"ם ותר"י משמע שיש יתרון לתפילה בבית הכנסת מצד היותו מקום תפילת הציבור, גם כאשר הציבור אינו נוכח. וכך פוסק בשו"ע.

לאור זאת ניתן לבחון אם עדיף להתפלל בבית הכנסת ביחידות או במקום אחר במניין –

לפי בעלי התוספות והטור אין ערך לתפילה בבית הכנסת ללא הציבור.

לפי המאירי יתרונו של בית הכנסת הוא בכוונה. תפילת הציבור מעלה את תפילת היחיד גם אם אינו מתכוון, כך שמסתבר שזה עדיף.

לפי רש"י יתרונו של בית הכנסת נובע מכוח הציבור השרוי שם. מסתבר שיחד עם ציבור ממש עדיף מכך.

המגן גיבורים מציע פירוש בירושלמי האומר שזו ההתלבטות, והמסקנה היא שהתפילה במניין עדיפה.

הצל"ח אומר שיתכן ויהיה יתרון לתפילה בבית הכנסת כאשר הציבור עדיין שם, גם אם סיים את תפילתו, על פני תפילה בציבור במקום אחר!

עת רצון

במסכת עבודה זרה (דף ד ע"ב) רב יוסף אומר שאין להתפלל מוסף מוקדם בבוקרו של ראש השנה, מפני שתפילתו תעלה לבדה. אך שחרית אפשר, מפני שהציבור מתפלל במקביל.

בעלי התוספות מבארים שהמתפלל עם הציבור ממש – תפילתו נשמעת, ואילו המתפלל בשעה שהציבור מתפללים – תפילתו רק איננה נדחית.

הרמ"א (על השו"ע סימן צ סעיף ט) מביא את דברי הסמ"ג, האומר שבמקומות בהם אין מניין יש להתפלל במקביל לציבור במקום אחר.

הקהלת יעקב מסביר שיש לצרף את תפילתו לציבור מסוים. אם יש ציבור בעירו, יש להתפלל בשעה שציבור זה מתפלל. אם אין ציבור בעירו, יכוון את תפילתו שתהיה במקביל לתפילת ציבור מסוים אחר בעיר אחרת.

האם יש ערך לתפילה במקביל או יחד עם ציבור המתפלל תפילה שונה? המגן אברהם מוכיח מן הסוגיה במסכת עבודה זרה (לעיל) שאם מתפלל מוסף בשעה שהציבור מתפלל שחרית, אין בכך את מעלת התפילה במקביל לציבור. ממילא אין ערך של תפילה במקביל לציבור אם מתפלל מנחה במקביל לציבור המתפלל ערבית מוקדמת, וכדו'.

ברם, המגן גיבורים מבאר (על פי רש"י) שכוונת הגמרא שונה. כוונתה היא שבשאר השנה ניתן להתפלל שחרית במקביל לציבור, והבעייתיות היא רק בתפילת מוסף של ראש השנה.

משמעות הדברים היא שאכן יש מקום לטענה שיש ערך לתפילת תפילה שונה במקביל לתפילת הציבור.

הט"ז מסכים עם סברת המגן גיבורים, אך מודה למגן אברהם שאין להתפלל מנחה במקביל לתפילת ערבית של הציבור, מפני שהם כבר מתפללים את תפילת היום הבא. הוא מציע שיתפלל את תפילת מנחה במקביל לקבלת עול מלכות שמיים של הציבור, מפני שגם בכך יש ערך. הפרי מגדים אומר נפקא מינה – אם יש מניין מאוחר יותר לתפילת ערבית, יתפלל מנחה יחד עם תפילת ערבית הנוכחית של הציבור, וערבית עם הציבור הבא. המשנה ברורה פוסק את דברי הפרי מגדים. הוא מגדיר שיש שני דברים שונים – 1. בשעה שהציבור מתפלל. 2. תפילת הציבור. לפי דבריו, יש הבדל בין תפילה בזמן שהציבור מתפלל, בזה אין ערך אם מתפלל תפילה שונה. לעומת זאת, אם מתפלל יחד עם הציבור, אך מתפלל תפילה שונה מהתפילה שהם מתפללים, יש בזה ערך של תפילת הציבור.

מה יעשה אדם שאיחר לתפילה בשבת בבוקר, והציבור עומד לפני תפילת מוסף. האם עדיף להתפלל מוסף עם הציבור, ולאחר את תפילת שחרית, או להתפלל שחרית במקביל לתפילת מוסף של הציבור? בבאר יצחק פוסק שעדיף להתפלל מוסף עם הציבור. הרב פיינשטיין פוסק שיש להתפלל שחרית. שיקוליהם מובאים בהרחבות.

לא יכילנא

רב נחמן אומר שהוא לא היה יכול להשתתף בתפילה בציבור. על סמך דבריו פוסק הרמב"ם כי מוטל על האדם להתפלל עם הציבור כל עוד הוא יכול. מהי הגדרת היכולת הדרושה להשתתפות בתפילת הציבור? רש"י והמגן אברהם מסבירים שתש כחו. כלומר – לא היה חולה ממש, אך היה קשה לו לקום ולצאת. השולחן ערוך מנסה שיש "להשתדל" להתפלל עם הציבור. ביד אליהו פוסק שיש חובת השתדלות, אך אין דרישה לטרוח ממש בכדי להתפלל במניין. הערנו על כך שתי הערות –

- ג. הרא"ש אומר שלא יתכן שנטרח, נקצה זמן ומשאבים, בשביל דברים אחרים, אך לא לתפילה במניין.
- ד. במסכת פסחים (דף מז ע"א) נאמר שתפילה יש לטרוח הילוך של ארבעה מילין. אמנם חלקו ראשונים אם הכוונה היא כדי לנקות את הידיים לתפילה או עבור תפילה במניין, אך הטוש"ע פוסקים שיש לטרוח ארבעה מילין בצורך תפילה! הטור פוסק כך, וממשיך וכותב ש"לכן יש להשתדל בכל כחו להתפלל עם הציבור". אם כך, מסתבר שניסוח ההשתדלות של השו"ע מבוסס על פסיקת הטור. מדובר על השתדלות גדולה! אם כך, מדוע השו"ע מנסה בלשון השתדלות בלבד? הרב פיינשטיין מציין על כך שני דברים – א. יש חובה להשתדל, עד רמה מסוימת. אך הרף אינו רף של מה בכך (כפי שאולי מוצג ביד אליהו). ב. החובה איננה מוחלטת, מפני שהתפילה היא תפילה גם ללא מניין. התורת חיים מציע פירוש שונה. כוונת השו"ע היא שודאי שמתפלל במניין. חובת ההשתדלות היא להתפלל בבית הכנסת עם המניין, ולא במקום אחר. אך חובת התפילה במניין היא חובה, ולא רק בגדר השתדלות.

לעבור על איסור עשה בכדי להתפלל במניין

- במסכת ברכות (דף מז ע"ב) רבי אליעזר משחרר את עבדו בכדי להשלים מניין. הגמרא אומרת שאמנם אסור לשחרר עבדים, אך מכיוון שמדובר במצווה דרבים, במקרה זה מותר.
- הרמב"ן מציע שני הסברים כיצד נדחה איסור עשה במקרה זה:
- ג. איסור "לעולם בהם תעבודו" אומר שאסור לשחרר עבדים ללא סיבה. במקרה זה ישנה סיבה וצורך של הרבים. המשמעות היא שהרף הדרוש להתיר שחרור עבדים נמוך, ואינו מוכיח שקיום המניין דוחה אף איסור אחר.
 - ד. כשהקב"ה מגיע לבית כנסת ומגלה שאין שם מניין הוא כועס. בכדי למנוע את הכעס הזה מוצדק לשחרר את העבד. גם התירוץ השני אינו בהכרח אומר שחובת ההצטרפות למניין מצדיקה לעבור על איסור עשה. הקב"ה כועס אם מניין לא מתכנס. אך אם המניין כבר התכנס, החובה המוטלת על היחיד להצטרף למניין הקיים אינה בהכרח גבוהה.

בהתאם להסבר השני, רש"י והרא"ש מבארים שאם לא היה משחרר את עבדו, לא היו יכולים לומר קדישים וקדושות. כלומר – ההיתר אינו נובע מחובת היחיד להתפלל במניין, אלא מן הצורך שיהיה מניין שיוכל לומר קדישים וקדושתאות. החוות יאיר (סימן קטו) נשאל אם מותר לעבור על שבות דשבות בפרהסייה בשבת כדי להתפלל במניין. מדבריו עולה שאם אין מניין יש מקום להתיר, אך אין מקום להתיר אפילו שבות דשבות כדי להצטרף למניין קיים.

”טריחא לי מילתא”

בגרסת הגמרא שלפנינו רבי יצחק מציע שיכנסו אנשים מניין עבור רב נחמן. רב נחמן אומר ש'טריחא לי מילתא'. בסמ"ג גורס שרבי יצחק שאל מדוע רב נחמן לא כינס מניין, על כך רב נחמן עונה שלא רצה להטריח את הציבור. המגן אברהם פוסק את שני הדברים – אין חובה שהיחיד יטרח להשיג עבור עצמו מניין (אם זו טרחה גדולה, כמובן), ואין לציבור חובה לטרוח להשיג מניין עבורו.

למדנו את רמת חובת התפילה בציבור, וביחידה הבאה נגדיר מהי תפילה בציבור, ומהו "ציבור".